

ЗАДАЧЫ ЎПАРАДКАВАННЯ БЕЛАРУСКАЙ НАВУКОВАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ

Задача ўпарадкавання беларускай навуковай тэрміналогіі сёння не губляе актуальнасці. Сам тэрмін “ўпарадкаванне тэрміналогіі” быў шырока распасуджаны ў 70-80-я гады ХХ ст. і датычыўся моўнага афармлення тэрмінаў [1]. На сучасным этапе вылучаюць два асноўныя аспекты ўпарадкавання тэрміналогіі:

– лінгвістычны (тэрміны павінны максімальна дакладна выражаць паняцце, адпавядаць патрабаванням адназначнасці і кароткасці і заканамернасцям мовы);

– зместавы (тэрміны пэўнай галіны ведаў неабходна сістэматызаваць і стандартызаваць, вынікам гэтага з’яўляецца стварэнне канкрэтных тэрмінасістэм).

Праца па ўпарадкаванні тэрміналогіі складаецца з некалькіх этапаў. Першы заключаецца ў даследаванні папярэдняга тэрміналагічнага вопыту. Вывучэнне навуковых тэкстаў розных гістарычных перыядаў, аналіз лексічнага складу слоўнікаў дазваляюць прасачыць дынаміку змен і тэндэнцый развіцця спецыяльнай лексікі. Гэта дапамагае “сістэматызацыі здабыткаў, што ў цэлым спрыяе вырашэнню праблем беларускай тэрміналогіі” [2].

Наступны этап – гэта апісанне назапашанага матэрыялу і стварэнне слоўнікаў. Неабходна адзначыць, што ў апошнія дзесяцігоддзі праца ў гэтым напрамку праводзіцца даволі актыўна: створаны слоўнікі тэрмінаў канкрэтных галін навукі, ёсць манаграфіі і дысертацыі, прысвечаныя даследаванню галіновых тэрміналогій. Разам з тым, аналіз слоўнікаў паказвае адсутнасць уніфікацыі. “Уніфікацыя тэрміналогіі ўяўляе сабой працэс дасягнення аднастайнасці зместу, моўнага афармлення пэўных тэрмінаў” [3]. Напрыклад, розныя слоўнікі падаюць наступныя варыянты лесатэхнічнага тэрміна “высечка” (рус.): *высека; высечка; вырубка; всяканне; вырубліванне; парубка*. Нават з улікам таго, што тэрмін мае два значэнні (працэсу і месца), адсутнасць уніфікацыі ўяўляецца бяспрэчнай. Яшчэ прыклад: агульнанавуковы тэрмін “устройство” (рус.) у розных значэннях падаецца ў слоўніках як *прылада; прыстасаванне; прыбор; механізм; устройства; уладкаванне; уладжванне; наладжванне; будова; лад*. Побач з уласнабеларускімі варыянтамі прадстаўлены запазычаныя, у тым ліку русізмы, якія зусім не адпавядаюць словаўтваральным заканамернасцям беларускай мовы; з другога боку, і беларускія патрабуюць удакладнення.

Трэці этап – моўнае ўпарадкаванне тэрмінаў і стварэнне тэрмінасістэм. Пры правядзенні працы па моўным упарадкаванні тэрмінаў неабходна ўлічваць шэраг фактараў: даўнія пісьмовыя традыцыі беларускай мовы, яе распрацаванасць і багацце, што дае вялікія магчымасці для тэрмінатворчасці; абмежаванасць або адсутнасць функцыянавання беларускай тэрміналогіі ў савецкі час; уплыў рускай тэрміналогіі, што прывяло да з’яўлення вялікай колькасці тэрмінаў, механічна перакладзеных з рускай мовы на беларускую; інтэрнацыяналізацыя тэрміналогіі як вынік інтэграцыйных працэсаў, глабалізацыі, у тым ліку ў сферы навукі і інш. У працэсе ўпарадкавання тэрмінаў і стварэння новых неабходна ўлічваць як спецыфічныя лексічныя, словаўтваральныя, граматычныя заканамернасці беларускай мовы, так і міжмоўны кантэкст.

Наступны этап з’яўляецца выніковым: гэта стварэнне стандартызаванай тэрміналогіі, якая “змяшчае ўсе элементы ўніфікацыі, упарадкавання і сістэматызацыі” [3] і нарматыўнае выкарыстанне тэрміна ў сферы функцыянавання.

Неабходна адзначыць, што ніякіх аб’ектыўна-моўных перашкод для ўпарадкавання беларускай навуковай тэрміналогіі не існуе, пра што сведчыць распрацаванасць усіх сістэм беларускай мовы; наяўнасць пэўнай практыкі выкарыстання тэрміналогіі (у друку, у навуковых выданнях, у адукацыйным працэсе); высокі ўзровень развіцця навукі і вытворчасці. Пры гэтым на сённяшні момант немагчыма гаварыць пра беларускую тэрміналогію як адзіную сістэму, гэта хутчэй сукупнасць тэрмінаў, таму свядомая сістэматызаваная праца па ўдасканаленні і ўпарадкаванні тэрміналогіі павінна працягвацца.

ЛІТАРАТУРА

1. Антанюк, Л.А. Беларуская навуковая тэрміналогія: Фарміраванне, структура, упарадкаванне, канструяванне, функцыяніраванне / Л.А. Антанюк. – Мінск : Навука і тэхніка, 1987. – 240 с.

2. Любецкая, К.П. Да праблемы ўпарадкавання беларускай тэрміналогіі / К.П. Любецкая. [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <https://mowaznaustwa.ru/2012/07/08/lyubeckaya-k-p-da-prablemy-%D1%9Eparadkavannya-belaruskaj-terminalogii/> (Дата звароту 26.01.2021).

3. Антанюк, Л.А. Сучасная беларуская тэрміналогія / Л.А. Антанюк. – Мінск : Друкарня МВП “Паліграфіст”, 1995. – 42 с.